

„Notes Konserwatorski” 2015, nr 16

Ligia Kwiatkowska

historyk sztuki
Narodowy Instytut Dziedzictwa

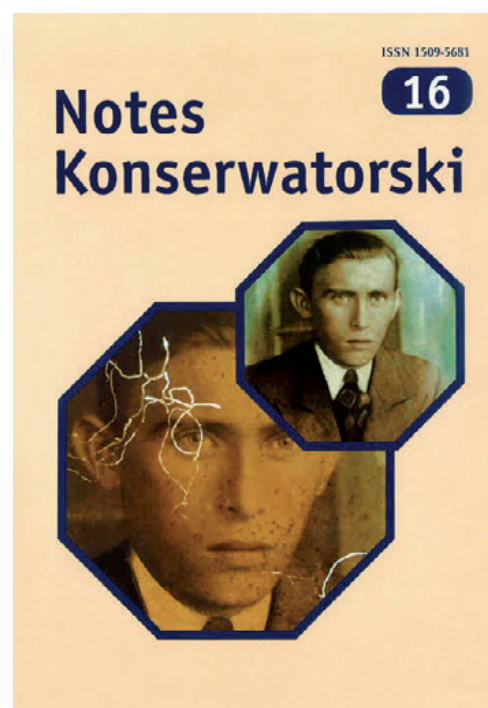
NOTES KONSERWATORSKI” jest rocznikiem wydawanym przez Bibliotekę Narodową, poruszającym na swoich łamach różne aspekty konserwacji zabytkowych obiektów wykonanych z papieru. Poszczególne numery poświęcone są tematyce ochrony zbiorów w kontekście ich konserwacji: poczynając od problemów profilaktyki – odpowiedniego przechowywania, poprzez przykłady konkretnych zabiegów konserwatorskich, opisy ich złożoności, nowoczesne badania technik i środków konserwatorskich, aż po streszczenia konferencji, szkoleń, warsztatów i innych wydarzeń związanych z konserwacją zabytków, których materiałem podstawowym jest papier.

Wydawnictwo to należy do nielicznych na polskim rynku pism konserwatorskich traktujących o aktualnych problemach, promujących podejmowane działania oraz projekty, a także rozpowszechniających nowe badania i odkrycia. Co niezwykle cenne, „Notes Konserwatorski” prezentuje profesjonalne podejście do tematyki, otwartość na interdyscyplinarne działania

i międzynarodową współpracę. Pomimo, zdawałoby się, wąskiego – ze względu na ograniczenie do papierowego podłoża obiektów – profilu wydawnictwa, przekrój podejmowanych zagadnień jest imponujący. Dodatkowo wzbogaca go różnorodność samych poddawanych konserwacji zabytków, zmuszająca każdorazowo do indywidualnego podejścia właściwego dla specyfiki danego przypadku. Ze względu na często pojawiające się w artykułach dociekania historyczne, nie tylko konserwatorzy papieru, ale również archiwiści i historycy sztuki znajdą w „Notesie Konserwatorskim” interesujące dla siebie tematy.

Na pochwały zasługuje także strona edytorska. Czasopismo cechuje przejrzysty projekt graficzny i przemyślany podział poruszanej problematyki. Ułatwia to czytelnikowi lekturę, prowadząc go płynnie przez kolejne opracowania: od tematów ogólnych do bardziej szczegółowych opisów prac konserwatorskich i raportów z badań.

W 2015 roku ukazał się 16. numer „Notesu Konserwatorskiego”. Rozpoczyna go blok artykułów skupiających się na polityce ochrony i konserwacji. Pierwszy z nich,

Małgorzaty Bochenek i Anny Michaś-Bailej, pt. *Transformacje w zawodzie konserwatora materiałów archiwalnych – zabezpieczenie i profilaktyka* definiuje pojęcia różnego typu konserwacji, takich jak: profilaktyka, czyli konserwacja zachowawcza, konserwacja ratunkowa, restauracja. Ponadto autorki przedstawiły historię konserwacji zabezpieczającej w różnych kolekcjach archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych. Ukazane tu zostały zwłaszcza doświadczenia instytucji

kultury i ośrodków uniwersyteckich amerykańskich i europejskich, które mogą pochwalić się w tej dziedzinie programami ochrony zbiorów, edukacją w zakresie konserwacji zabezpieczającej oraz stosowaniem aktywnej polityki profilaktyki ochrony zbiorów. W artykule podkreślone zostało znaczenie interdyscyplinarnej współpracy środowisk związanych ze zbiorami archiwalnymi. Jak ważna jest otwartość na różne dyscypliny nauki dla skutecznego wdrażania i stosowania strategii ochrony zbiorów w XXI stuleciu, uświadamia nam zaprezentowanie procesu transformacji znaczenia konserwacji zabezpieczającej, rozumianej obecnie już nie tylko jako sprawowanie odpowiedniej opieki nad kolekcją, poprzez wypracowanie optymalnych warunków do przechowywania, ale także jako stworzenie nowych możliwości udostępniania poprzez digitalizację zbiorów. Problematyka utrwalania cyfrowych wizerunków zabytków, coraz częściej podejmowana w krajowych instytucjach kultury, ukazuje potrzebę współdziałania środowisk konserwatorskich, archiwistycznych i bibliotecznych ze specjalistami innej jeszcze dyscypliny – informatyki. Cennym wskazaniem jest przytoczenie platformy służącej międzynarodowej wymianie doświadczeń, jaką stanowi konserwatorska lista dyskusyjna – Conservation DistList [<http://cool.conservation-us.org/byform/mailling-list/cdl/index.html>] – pozwalająca zarówno na dzielenie się przez fachowców różnych dziedzin spostrzeżeniami z własnej pracy, jak również informująca użytkowników o szkoleniach, warsztatach, wydarzeniach oraz ofertach pracy

związanych z szeroko pojętą konserwacją zabytków.

Kolejny artykuł, autorstwa Elżbiety Górskiej-Wikło, *Konserwacja zbiorów w Archiwum Uniwersytetu w Glasgow* jest relacją z praktycznego stosowania konserwacji zachowawczej w jednym z brytyjskich ośrodków akademickich. Autorka, zatrudniona w zespole nadzorującym opiekę nad zbiorami Biblioteki Uniwersyteckiej w Glasgow, opisuje szeroki zakres realizowanych tam zadań konserwatorskich. Obejmuje on nie tylko prace ściśle konserwatorskie, ale przede wszystkim sprawowanie kompleksowej opieki nad zbiorami, składającej się z zapewnienia odpowiednich warunków przechowywania dla całej kolekcji, a więc dostosowania pomieszczeń o adekwatnym metrażu czy warunkach klimatycznych. Jednocześnie nie zapomina się tu również o działalności wystawieniowej, badawczej, nadzorowaniu projektów akademickich, opracowywaniu zaleceń konserwatorskich oraz prowadzeniu szkoleń zarówno dla pracowników, jak i studentów i wolontariuszy, nie wspominając o zarządzaniu ochroną za pomocą metod cyfrowych, czyli o procesie digitalizacji. Ten ciekawy opis doświadczeń pracy opiekuna zbiorów w europejskiej placówce uświadamia czytelnikowi ogromny zakres odpowiedzialności związanej ze sprawowaniem takiej funkcji.

Artykuł Patrici Engel przybliża działalność Europejskiego Stowarzyszenia Badawczego ds. Konserwacji i Renowacji Książ i Papieru, które skupia fachowców z całego kontynentu. Realizuje ono badania konserwatorskie, wdraża nowoczesne metody badań i środków

konserwatorskich, prowadzi międzynarodowe projekty związane z konserwacją papieru, a także publikuje i upowszechnia odkrycia i prace badawcze. Jednym z przejawów popularyzacji działalności Stowarzyszenia jest książka *Nowe podejścia do konserwacji książ i pism*, która obszernie opisuje dotychczas realizowane zadania, określa obecny stan wiedzy na temat konserwacji papieru oraz ukazuje kierunki dalszych badań. Dodatkowo omówiony został w artykule międzynarodowy projekt „Ludzie i książki”, w którym bierze udział również polska strona (renowacja, między innymi, książ z biblioteki kościoła Pokoju w Świdnicy). Olbrzymią wartością tej krótkiej publikacji jest nie tylko streszczenie działalności Europejskiego Stowarzyszenia Badawczego ds. Konserwacji i Renowacji Książ i Papieru, ale również zwrócenie uwagi na otwarte projekty, do których mogą zgłaszać się studenci oraz badacze. Na potwierdzenie tej otwartości został podany adres kontaktowy Stowarzyszenia, co stanowić powinno zachętę do nawiązania współpracy.

Zagadnienia poruszone w pierwszej części 16. numeru „Notesu Konserwatorskiego” są doskonałym wprowadzeniem do zaprezentowanej dalej problematyki związanej z zabiegami, jakim poddane zostały konkretne zabytki. Część tę podzielono na grupy tematyczne – w zależności od typu zabytku. Pierwsza z nich dotyczy historii i konserwacji fotografii i zawiera cztery artykuły. W artykule Izabeli Zajac *Od albumu fotograficznego do wydawniczego – pochodzenie i systematyka* opisana została historia albumu fotograficznego. Zastosowana w artykule

systematyka, odmienna od dotychczas przyjętej – tematycznej, klasyfikująca albumy ze względu na formę i funkcję i ukazana w ujęciu chronologicznym, ciekawie prezentuje rozwój zjawiska, jakim jest album. Autorka, dzieląc albumy na pięć grup, przedstawia różnice w sposobie prezentacji fotografii, pozwala prześledzić rozwój technik fotograficznych oraz uświadamia czytelnikowi rosnący udział i znaczenie fotografii w dokumentacji i inwentaryzacji rzeczywistości oraz jej ogromny wpływ na inne dziedziny sztuki.

Kolejny artykuł, Karoliny Zych i Marzenny Ciechańskiej, pt. *Album fotograficzny z Dalekiego Wschodu. Problemy konserwatorskie związane z wielowarstwowością obiektu* utrzymuje nas we wcześniej podjętej tematyce albumów, a jednocześnie przenosi do konkretnego obiektu oraz dylematów związanych z jego konserwacją. Opisany tu zabytek ze względu na swoją złożoność technologiczną i materiałową wymagał podczas konserwacji podjęcia niełatwych, niekiedy kompromisowych decyzji. Profesjonalne podejście konserwatorek do tematu, rzetelne rozpoznanie każdej warstwy obiektu, a także przeprowadzone liczne konsultacje ze specjalistami przyczyniły się do przyjęcia trafnych rozwiązań, których doskonały efekt końcowy możemy podziwiać na ilustracjach.

Autorzy dalszych artykułów opisują doświadczenia konserwatorskie ze szklanymi negatywami oraz fotografiami srebrowo-żelatinowymi. Jak się dowiadujemy, prace konserwatorskie przy tych zabytkach również nie są pozbawione dylematów i wymagają, prócz

odpowiedniego rozpoznania materiału i techniki, także umiejętnego doboru właściwych środków i przyjęcia najbardziej odpowiedniej dla danego obiektu metody konserwacji. Zastosowana w publikacji krótko, lecz rzeczowa forma opisu prac konserwatorskich jest prezentacją wybranych działań i zachętą do zapoznania się ze szczegółowymi opracowaniami dotyczącymi tematu. Co znamienne, omówione problemy są zaledwie przyczynkiem do dalszych dociekań nad rozwiązaniem kolejnych złożonych problemów, jakie niesie konserwacja zabytków przechowywanych w naszych archiwach fotograficznych.

Kolejne dwa artykuły dotyczą zagadnień związanych z odkwaszaniem akwarel. Autorzy – prof. Władysław Sobucki, Grażyna Macander-Majkowska oraz Anna Nowicka – zaprezentowali w skrócie przeprowadzone przez siebie badania oraz zabiegi konserwatorskie w opracowaniu pt. *Zastosowanie metody Bookkeeper w konserwacji akwarel, pastelów i innych zabytków na papierze wykonanych w technikach wrażliwych na wodę*. W projekcie tym dokonano konserwacji siedmiu obiektów, wykonanych w technice akwareli (niekiedy z udziałem gwaszu i pastelu) oraz pięciu rękopisów zapisanych atramentem żelazowo-galusowym. Wykorzystano metodę naniesienia obustronnie na obiekt, za pomocą specjalistycznego aparatu, preparatu Bookkeeper, będącego zawiesiną drobnokrystalicznego tlenku magnezu w perfluoroheptanie. Przed konserwacją wykonano liczne porównawcze testy starzeniowe na papierach odkwaszonych badanym preparatem i nieodkwaszonych. Testy przeprowadzono

przez naświetlanie pigmentów światłem lampy ksenonowej w aparacie Xenotest 150S, a skrótowy raport z tych badań został opisany w drugim artykule prof. Władysława Sobuckiego i Grażyny Macander-Majkowskiej pt. *Badania nad odkwaszaniem akwarel. Testy starzeniowe – suplement*.

W szóstym z kolei rozdziale 16. numeru omawianego czasopisma, zatytułowanym: *Z praktyki konserwatora*, znajdują się dwa artykuły stanowiące relacje z zabiegów konserwatorskich, jakim poddano innego typu zabytki niż wcześniej zaprezentowane, ale również wykonane na podłożu z papieru. Pierwszy artykuł, Jolanty Czuczko, Doroty Jutrzenka-Supryn i Piotra Oszczanowskiego, powraca do wspomnianego już w tym numerze tematu odnowy ksiąg z kościoła Pokoju w Świdnicy. Do konserwacji w ramach projektu wybrano jedne z najstarszych egzemplarzy, o ogromnej wartości historycznej i artystycznej, a jednocześnie zagrożone zniszczeniem ze względu na postępującą degradację ich struktury. Opisane zostały prace przy tzw. Biblii Dilherrowskiej z 1706 roku oraz Biblii Marcina Lutera z 1702 roku, obie zdobione wysokiej klasy artystycznej miedziorytami. Podczas prowadzonych prac starano się zachować dawne techniki oraz tradycyjne materiały, aby przywrócić pierwotny wygląd obiektu. Natomiast, ze względu na zniszczenie opraw ksiąg, pokuszono się o ich odtworzenie. Brak jakichkolwiek zachowanych fragmentów opraw uniemożliwił jednak wiernej rekonstrukcję, a efekt końcowy był wynikiem kompromisu wielu badań i analiz historycznych oraz kreacji estetycznej i artystycznej.

Drugi artykuł, napisany przez Zofię Koss i Marzennę Ciechańską, prezentuje prace konserwatorskie i restauratorskie fragmentu XIX-wiecznej tapety panoramicznej *Les Incas*. Ukazana problematyka, związana z dużym formatem przedmiotu, jego nierównomiernym stanem zachowania oraz specyficzną techniką wykonania, wymagała nie lada doświadczenia w doborze odpowiednich metod konserwatorskich i dużych umiejętności w realizacji tak trudnego i złożonego zadania. Poddany zabiegom fragment tapety, będący niezwykle cennym przykładem sztuki zdobniczej, unikatowym w zbiorach polskich, zobowiązywał – ze względu na wysokie walory artystyczne – do szczególnej ostrożności przy podejmowaniu decyzji konserwatorskich. Dlatego przyjęto zasadę minimalnej ingerencji w oryginalną strukturę dzieła, z poszanowaniem historycznej techniki i technologii wykonania trójwymiarowej struktury warstw graficznych, zróżnicowanego połysku i faktury poszczególnych powierzchni. Precyzja podczas wykonywanych zabiegów oraz współdziałanie wielu osób złożyły się na ostateczny wynik prac

– zachowano autentyczność zabytku przy jednoczesnym wzmocnieniu struktury materiału, konsolidacji warstw malarskich oraz rekonstrukcji ubytków.

Zaprezentowana w powyższych artykułach praktyka konserwatorów uzmysławia czytelnikowi złożoność i różnorodność działań koniecznych do podjęcia przy każdym nowym wyzwaniu. Dodatkowo, ukazany w 16. numerze czasopisma profesjonalizm autorów prac konserwatorskich, na który składa się duży szacunek do poddanego odnowie przedmiotu, pokora wobec użytych w nim dawnych technik, badawcze podejście oraz staranność i dbałość o szczegóły podczas realizacji zadania – wszystko to obrazuje charakter pracy konserwatora dzieł sztuki oraz wpisane w nie wysokie wymagania. Śmiało można stwierdzić, że nasze rodzime środowisko konserwatorów składa się z wybitnych fachowców, a prowadzone przez nich badania i prace prezentują światowy poziom sztuki konserwatorskiej.

Dużym atutem „Notesu Konserwatorskiego” jest umieszczenie na końcu numeru kalendarium

wydarzeń związanych z zagadnieniami ochrony i konserwacji zabytków, nie tylko wykonanych na podłożu z papieru. Można się tu zapoznać z krótkimi relacjami z konferencji, seminariów, warsztatów i szkoleń, które miały miejsce w latach 2012-2013, zarówno w Polsce, jak i za granicą. Niektóre z tych streszczeń zawierają także odnośniki do stron internetowych, gdzie zainteresowani mogą odnaleźć szerzej omówione tematy poruszane na spotkaniach. Jak przystało na publikację o charakterze naukowym w „Notesie Konserwatorskim” publikowane są krótkie noty o autorach, przybliżające czytelnikowi ich dokonania. Dzięki temu dowiadujemy się, że grono współtwórców 16. wydania rocznika należy do wybitnej czołówki konserwatorów i badaczy. Dodatkowy walor stanowią także, znajdujące się na końcu publikacji, kolorowe fotografie ilustrujące treść poszczególnych artykułów, zarówno tych o charakterze historycznym, jak i badawczym oraz dokumentacyjnym, prezentujące zabytki przed i po wykonanej konserwacji. □